

SBM1599 Anebjerg II

Kulturhistorisk rapport

Skanderup sogn, Hjelslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.08. Sb.nr. 173.

Kulturhistorisk rapport for den systematiske udgravning af et langhus samt masser af omfangsrige lertagningsgruber fra den sene førromerske jernalder. Dateringen er fastlagt på baggrund af de mange potteskår, der blev fundet i gruberne. Der er tydeligvis tale om én stor, organiseret deponering af keramik, da der er fundet sammenhørende skår i gruber med betydelig afstand til hinanden. Udgravet i februar og april i 2018. Daglig leder var arkæolog Louise Søndergaard.

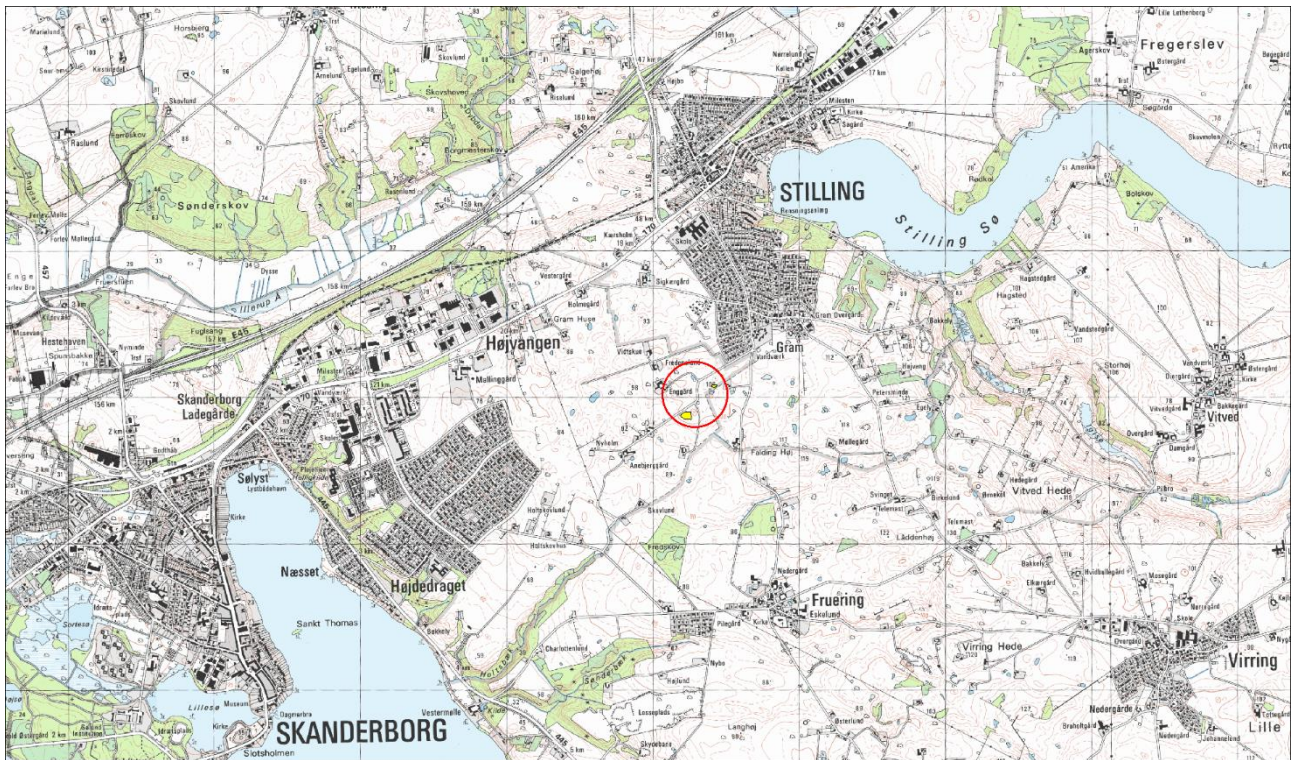
Indhold

Undersøgelsens forhistorie	3
Topografi, terræn og undergrund	3
Udgravningsmetode	6
Undersøgelsens resultater	7
Nordlige felt:.....	7
Sekundær anvendelse af gruberne	13
Rituel begivenhed?.....	14
Øvrige anlæg.....	15
Fremtidigt arbejde på stedet.....	16

Lise Hjort i A218

Undersøgelsens forhistorie

Udgravningsfelterne befinder sig inden for den røde ring mellem Stilling og Skanderborg, hvor terrænet er bakket og med masser af udsyn mod syd, øst og vest. (kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen)

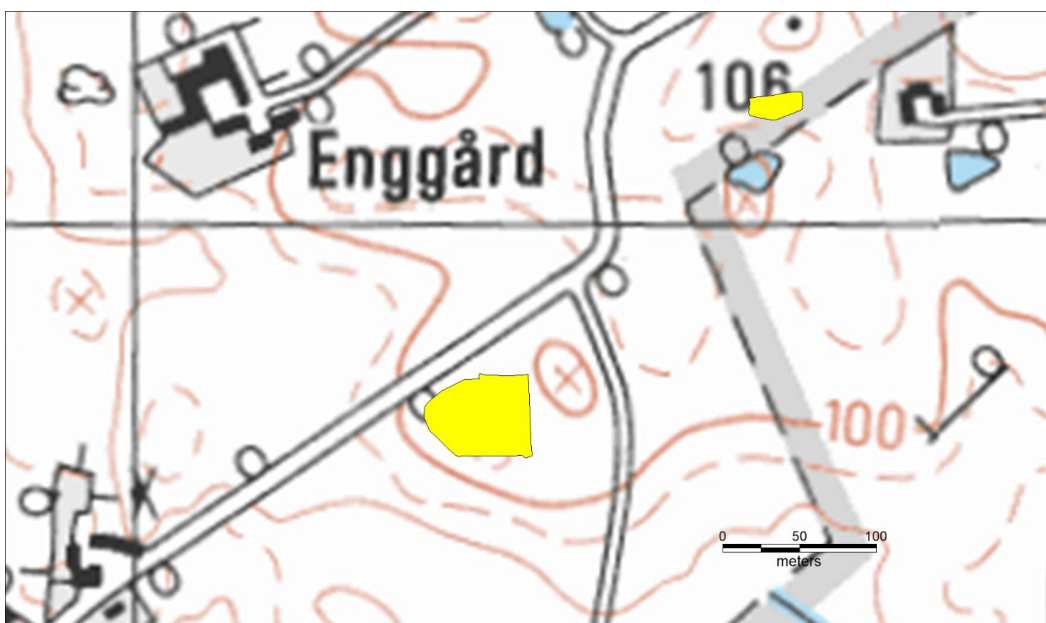
I forbindelse med Skanderborg Kommunes lokalplan 1092 skal matrikel 12g og 16a udstykkes til parceller. Den lille lavning på 16a, der fra tid til anden er vandfyldt har sit eget matrikelnummer 2f, og dette indgår også i lokalplanen, men er udlagt som grønt område. I forundersøgelser af området blev der registreret aktivitetsspor fra den seneste del af bronzealderen/tidligste del af jernalderen på det nordlige areal, og bebyggelsesspor fra omkring Kr.f. på det sydlige område. To mindre arealer blev således indstillet til egentlig udgravning.

Topografi, terræn og undergrund

Generelt er området meget bakket med lavninger og høje plateauer med fabelagtigt udsyn over store landområder. Moræne-landskab med undergrund af blegt, grågulligt ganske let sandet ler, der i våde perioder bliver meget vandholdigt og klistrende. Selvom der ikke har regnet i flere dage, kan der på selv de højeste plateauer ligge vand i søgegrøfterne. Der ses en del mindre vandløb i bunden af lavningsområderne.

Ortofoto af området, hvor parcelhusene allerede ses at trænge ind fra vest. I denne udstykning var bygherre desværre ikke interesseret i at få foretaget forundersøgelser. Udgravningsfelterne er markeret med gult. Omkring disse kan man på denne overflyvning se alle søgegrøfterne. Med grøn stjerne er øverst markeret sb 124, som var bebyggelsesaktivitet fra førromersk jernalder med rester af jernudvinding. Sydligste stjerne er sb 16, der er en løsfundet guld/sølvring fra ældre romersk jernalder, der antages at stamme fra en opløjet grav. (kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen).

Det sydlige felt med vandhullet (matr. 2f) nordøst for udgravningsfeltet. Det fremgår desuden tydeligt her hvorledes feltet følger det naturlige næs, der ender med et markant terrænfald mod syd og vest. (kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen).

Foto af muldafrømningen med grubekomplekser i forgrunden. Man kan ane at terrænet her er en lav bakke, og her befinder vi os netop ved den kraftigt lerede knold. At terrænet bag jordbunkerne faldet drastisk, kan ses på det uhindrede udsyn.

Udgravningen havde opstart d. 19. februar 2018 og her deltog arkæologerne Anders Bonde Mørk, Lise Hjort, Ann Catrine Gadd og Louise Søndergaard. Sidstnævnte som daglig leder. Efter en uges vintervejret med blandet sol og sne, men dog lige over plusgrader, blev Danmark indtaget af en sibirisk front, der satte en brat stopper for udgravningsarbejdet med op til 10 minusgrader.

Fordelen ved vintervejret var, at undergrunden ikke var helt så vandmættet som i de våde efterårsmåneder. Ved forundersøgelsen var det næsten umuligt at få foretaget regulære snit - og da slet ikke i de større gruber!

Da vi forsøgte at komme derud efter et par uger (efter et par dage med tøvejr) var feltet ét stort ælte. Hovedparten af maskinsnittene var fyldt op med vand, sne og mudder - også dem, hvor snittet var dækket med frostmåtter. Enkelte maskinsnit kunne registreres fordi det yderste lag af profilet kunne skrælles af og tegnes. Keramikken var dog frosset fast i profilerne ligesom jordprøver var en umulighed.

Udgravningsmetode

Udgravningsfelterne blev afrømmet til undergrunds niveau og indmålt med GPS. Da det hurtigt stod klart at der var rigtig mange store gruber og grubekomplekser i begge felter, benyttedes gravemaskinen i stor udstrækning til at få snittet disse. Det viste sig at mange gruberne var over 1m dybe og meget omfangsrige. Dertil var de nedgravet i den meget stive og kompakte lerjord, og uden gravemaskine var der flere gruber, som det aldrig var lykkedes at få snittet manuelt inden for tidsrammen.

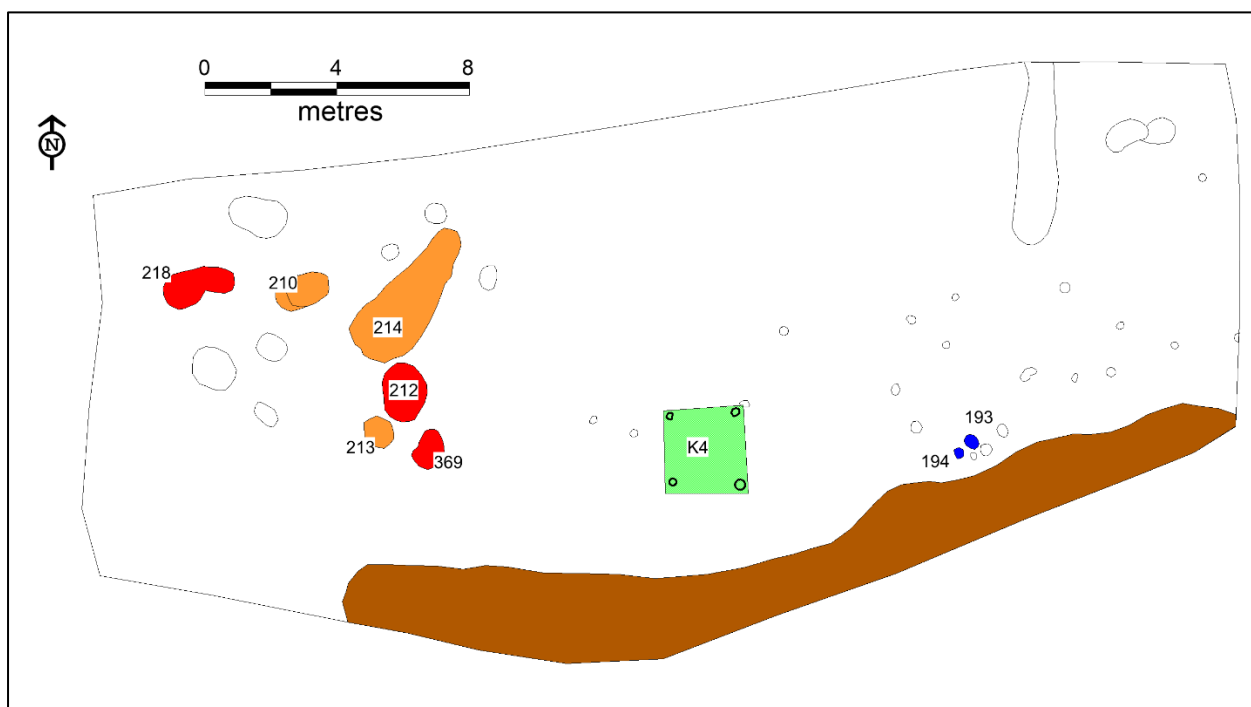
Øvrige anlæg blev snittet med håndskovl og graveske, tegnet i 1:20 og beskrevet. De fleste fund blev indsamlet. Kun i gruber med virkelig mange ensartede skår, blev der sommetider efterladt en smule sideskår (og det blev beskrevet). Da det meste var undersøgt kom gravemaskinen igen og snittede flere gruber. I de større, sammenhængende komplekser gik der sommetider en grube til i processen. Men oftest var der tale om mindre, lavbundede anlæg. Stort set alle anlæg blev undersøgt.

Når fylden beskrives som "let sandet ler" betyder det på ingen måde at jorden er let i strukturen. Det betyder at det stive ler blot er ganske let sandblandet, og altså dermed stadig meget tungt!

Undersøgelsens resultater

Nordlige felt:

Dette felt lå på en sydvendt skråning og afgrænses af en vandfyldt lavning i syd. Mod nord er afgrænsningen af aktivitetsområdet noget mere usikkert, da bevaringsgraden på toppen af højdedraget er meget ringe. De anlæg, der blev udgravet i nærværende nordlige felt dateres til overgangen mellem den yngste bronzealder og den ældste førromerske jernalder – altså omkring 500 f.Kr.

Det lille felt var opdelt i gruber, der befandt sig mod vest, og en række stolpehuller, der lå i den østlige halvdel. Disse lå hovedsageligt ned mod vådbundsområdet, og det skyldes i højere grad bevaringsgraden, end det betyder at det var her, bebyggelsen befandt sig. Der kunne udskilles en enkelt staklade K4 og ellers en snes anlæg, der lignede stolpehuller, men som stod i en noget vilkårlig orden. I to af stolperne A193 og A194 var der usædvanlig meget keramik; i A193 lå det meste af en lille skål X84, og i A194 lå X86; omtrent halvdelen af et vaseformet forrådskar. Måske har disse været nedgravet som ofringer her i vådområdets kant.

A369: Sandsynligvis ovnanlæg (se foto næste side). Muligvis til keramik-fremstilling. Denne var ikke erkendt i fladen, og blev først opdaget da A213 skulle snittes med maskine. Dens form er omvendt paddehat, og de øverste 10cm består hovedsageligt af omlejret undergrund, hvorfor den var usynlig i fladen. Den var 1m bred og 80cm dyb. Gruben domineres af et bredt, mandelformet lag af rødbrændt ler. Udgraver tolker det som en lerkappe. Både over og under kappen ses trækulsholdige lag. I laget over det rødbrændte var der iblandet en del keramisk materiale. Bl.a. et helt kar i fragmentarisk tilstand. Især efter mødet med gravemaskinen. I de tilstødende gruber sås tillige lag af rødbrændt. Intet af keramikken virkede fejlbrændt.

A193 – offer?

Den formodede ovn A369. Trækulslag nederst med en sammenstyrtet rødbrændt lerkappe iblandet det ubrændte gule ler, der har siddet uden på kappen. Siden er den opfyldt med trækulsholdigt materiale med keramik iblandet - til højre over lerkappen ses et kar, der formodentlig var helt ved deponeringen.

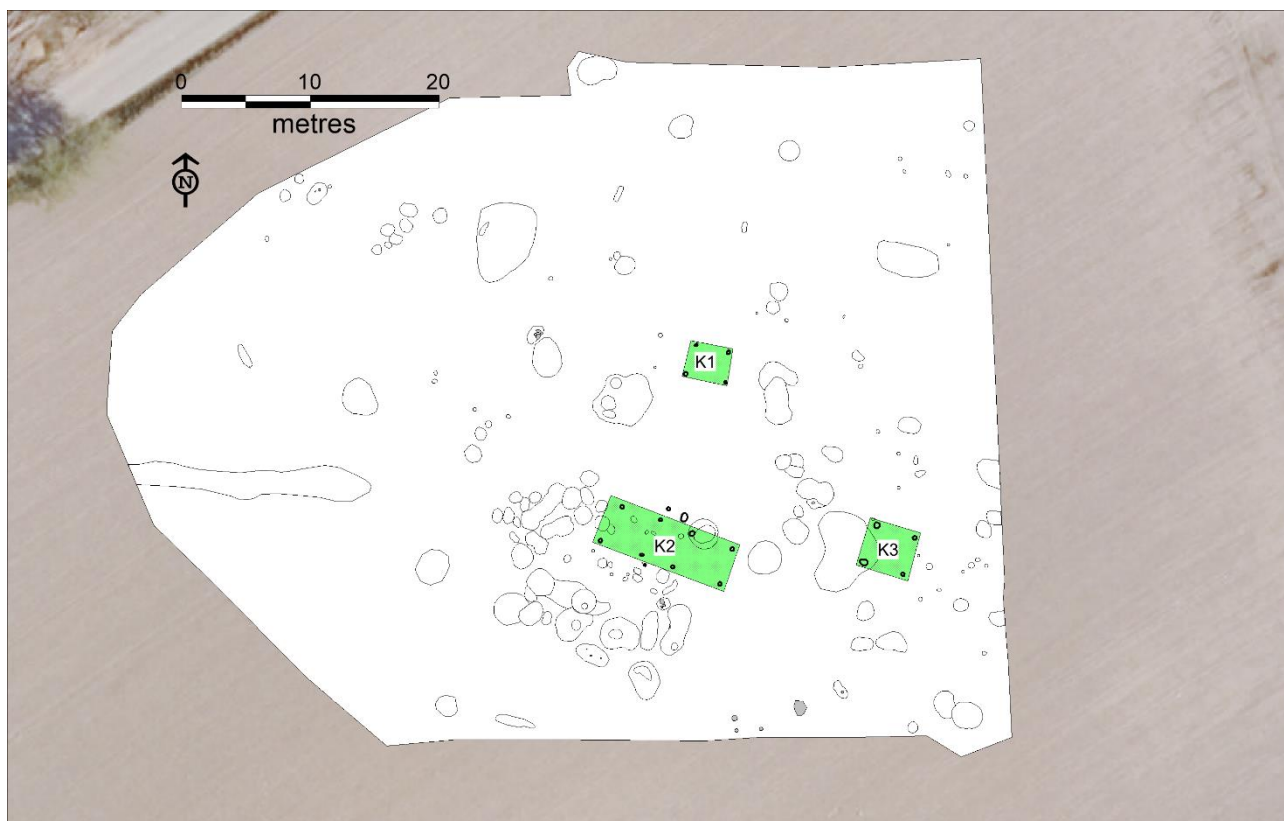
A218

A218: Denne grube skilte sig ligeledes ud: også denne er lagdelt med både rødbrændt og trækulsholdige horisonter. Den var 154cm bred og med sine 90cm dette felts dybeste anlæg. Der synes at være to hændelser repræsenteret: lag 1-3 er opfyldslag der fylder mere end den øverste halvdel af gruben. Den har stået åben i nogen tid i dette niveau, for lag 3 består af masser af tynde horisonter af gult undergrund og trækulslag, og her i mellem ses der lidt klumper af rødbrændt ler. Lag 4-9 repræsenterer den første hændelse. Ved første øjekast kan det lige en rødbrændt lerkappe lig den i A369, men selvom her er noget kompakt rødbrændt ler, er det rødlig materiale i højere grad omsat organisk materiale. Især det mørke lag i bunden var specielt idet der her var tale om tørvelignende materiale. Formentlig har enten selve produktionen eller også opbygningen af ovnen krævet tørv, og det kan være spor herefter, som er havnet nederst i denne nedgravning. Der er fundet ganske lidt keramik i dette anlæg, og det blev vist fundet på overgangen mellem de to hændelser. Denne grube har formentlig også været en del af den produktion, der tydeligvis er foregået her i dette felt. Praktisk placeret med nem adgang til vand, hvis de pyrotekniske aktiviteter løb løbsk.

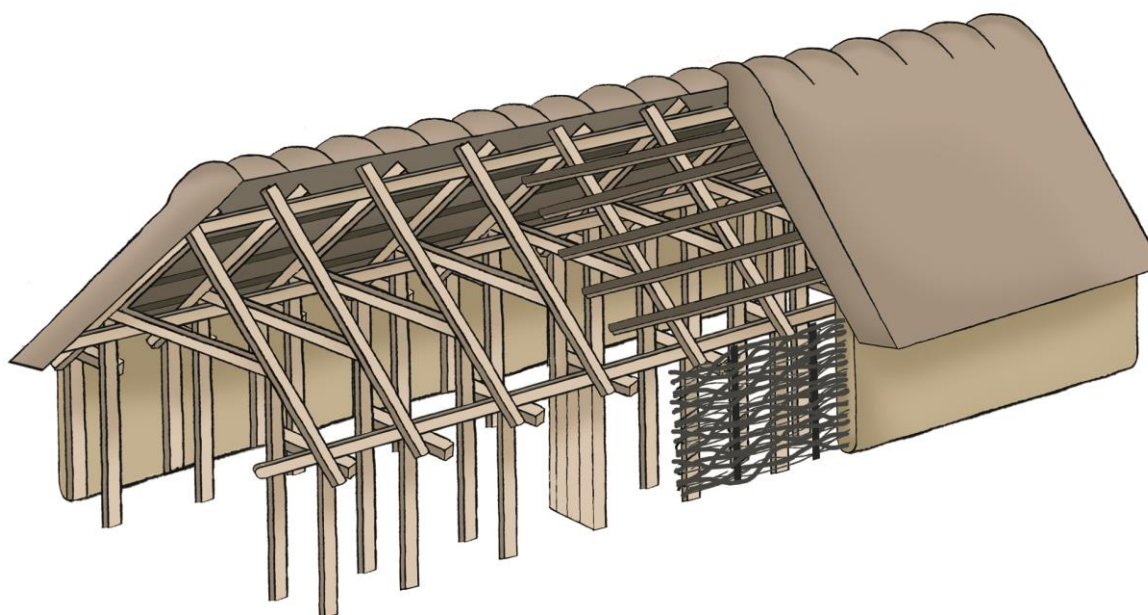
Sydlig felt:

92 af de i alt 104 gruber befandt sig i det sydlige felt. Dette undrer ikke når man betragter undergrunden, der her var så leret, at det nærmest forekommer mirakuløst at der manuelt er blevet gravet så mange og dybe huller heri. De mange gruber var hovedsageligt placeret omkring en lav, leret bakke, der dominerede den sydlige halvdel af feltet. Selvom der sås gruber spredt ud over hele udgravningsfeltet, var koncentrationen her markant. De fleste lå

som tilstødende gruber eller sammenhængende komplekser i en L-formet formation omkring syd- og vest-siden af feltets eneste langhus (K2).

Som det fremgår af planen herover var der stolpehuller efter et enkelt langhus og to dertilhørende staklader (K1 og K3). Staklader har fungeret som et lille udhus eller blot som et overdækket arbejdsområde. Her tolkes de som samtidige med huset K2, da de alle har fuldstændig samme orientering.

Opbygningen af et hus i jernalderen. (Illustration: "arkæologi som værdiskaber")

Gruberne

I hovedparten af gruberne var der rigtig mange potteskår. Det er et helt almindeligt syn på grubefyldte pladser fra denne periode. Den oftest anvendte tolkning af sådanne keramikfyldte gruber er "affalds-deponering". Altså husholdningens anvendelse af et forhåndenværende hul til at fylde skrald i. Men som det vil fremgå af denne beretning, er det næppe dét, der er på færde her.

Omtrent 120kg keramik blev taget hjem til museet. Et konservativt skøn vurderer at der er hjemtaget maksimalt en fjerdedel af alle potteskår fra udgravningen. Dvs. at der har været mindst 400kg deponerede potteskår. Hvis man antager at et lerkar i gennemsnit har en vægt af et par kg, så bliver det til temmelig mange lerkar! Langt flere end man vil formode der går til, i en gængs husholdning. Især fra denne periode, hvor keramikens kvalitet var ganske ypperlig.

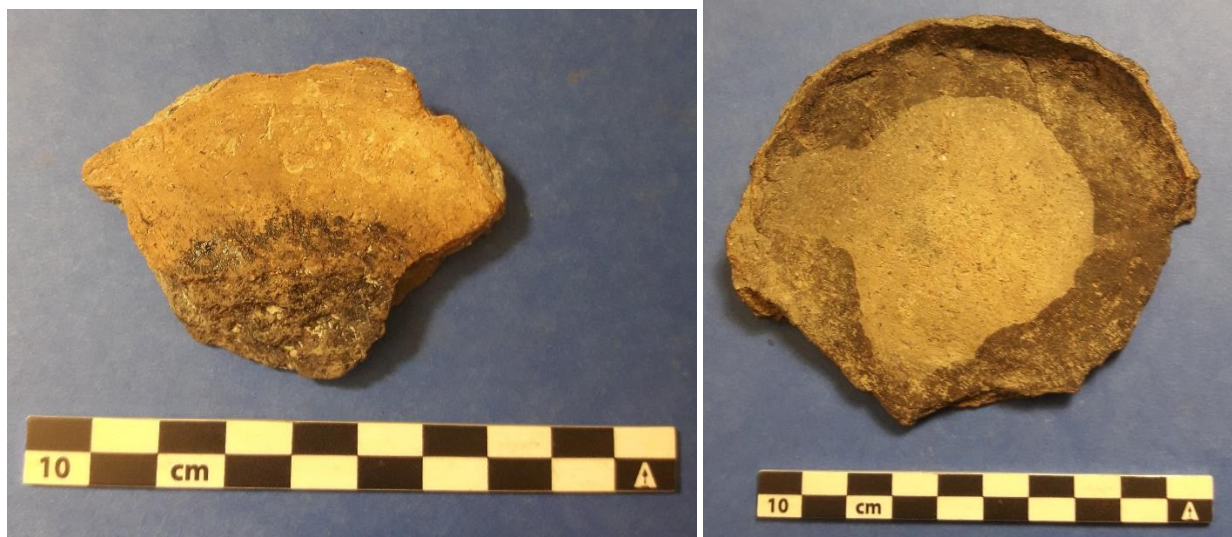
Materialet

Langt hovedparten af potteskårene kom fra 30 af gruberne. Der har ikke kunnet observeres ensartethed i grubernes størrelse, beliggenhed eller udformning, men sammensætningen af materialet er påfaldende standardiseret! Stort set uden undtagelse var grubernes indhold som følger: størstedelen var oftest potteskår af slidt bopladsgods i form af forrådskar, madlavningskar, lurfade og kopper, men nærmest altid var der også lidt skår fra et finere, sortglittet, tyndvægget kar.

Til venstre ses en typisk omgang skår (X204): godt brugt bopladskeramik, hvoraf noget er sekundært brændt. Til højre ses et af de finere, sortglittede kar med ornamentik (173).

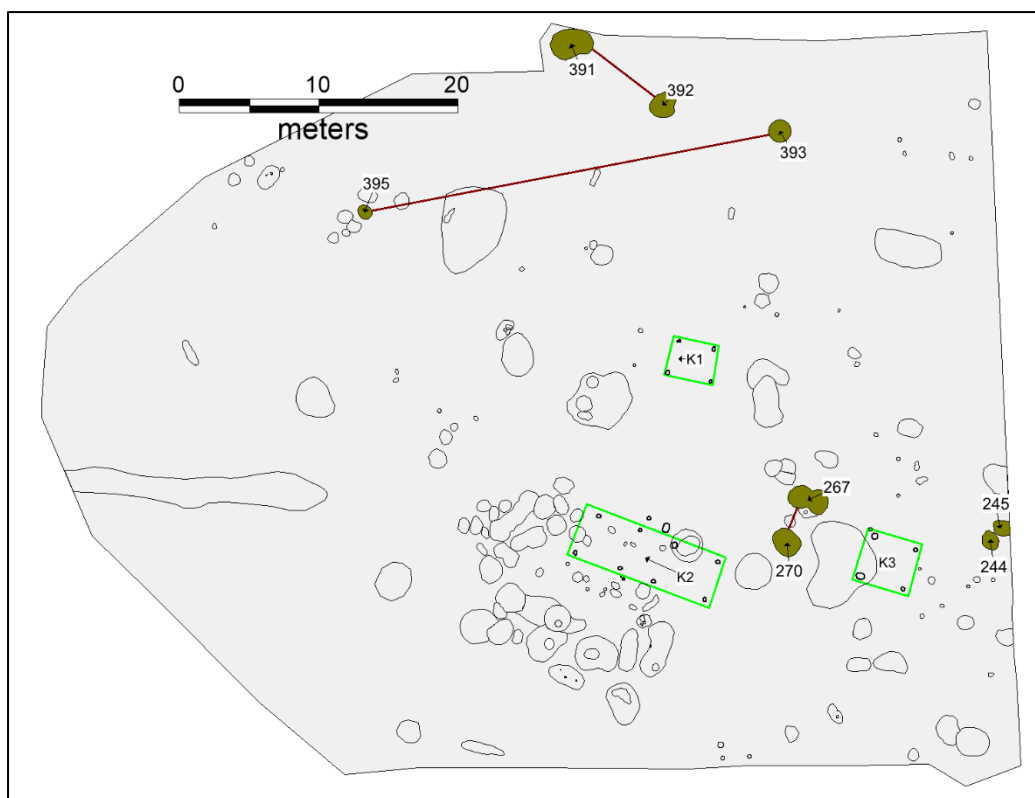
Uanset godstyper var der også altid indhold af potteskår, der ved deres porøse overflade og særlige nuance, viste at være sekundært brændte. Der var på mange af skårene også sære, afslåede plamager på ydersiden af godset, som om lerkarrene bevidst er slået søndre med stor ihærdighed. Endelig sås ind i mellem nogle skår med sort, fastbrændt materiale, der ikke kan forklares som madskorpe. Det optrådte i flere tilfælde ud over den brudte skærv, og er altså tilstødt efter ødelæggelsen.

To eksempler på lerkar med sort materiale på både flader og skærv. Til venstre X130 fra A263 Til højre X166 fra grube A309.

Samme lerkar fordelt i forskellige gruber

I seks tilfælde blev der observeret sammenhørende potteskår i forskellige gruber. Det tal vil helt sikkert være langt højere, dersom en grundigere gennemgang af materialet lå i de økonomiske kort. Gruberne er altså tilsyneladende fyldt op i én og samme omgang. Selvom grubernes nedgravninger kan variere meget i form og omfang, så deler de opfyldsmæssigt mange træk. Eksempelvis består den øverste halvdel af opfylden i gruberne af det samme gråbrune, ret homogene lerede sandjord med spredte trækulsnister. Laget er som oftest ret sterilt – både hvad angår fund og sten. I den nedre del – det gælder især de dybeste – observeredes flere trækulsholdige horisonter afbrudt af lag af omlejret undergrundsler. Kun i få tilfælde var keramikken at finde i ét kompakt lag. Ellers synes det at ligge spredt i overgangen mellem de trækulsholdige lag og det øvre, grålige lag.

Oversigten hér viser eksempler på gruber med keramik, der kunne sammensættes. En grundigere gennemgang af materialet vil utvivlsomt give mange flere eksempler. Generelt var det deponerede materiale nemlig så ensartet at sammenhørende keramik på tværs af anlæg ikke nemt lod sig åbenbare.

Sekundær anvendelse af gruberne

Vi har altså at gøre med henved 30 større eller mindre nedgravninger, der har været fyldt med omkring 400kg potteskår. Sammensætningen i materialet, jordfylden i gruberne og lerkar på tværs af anlæg tyder på at det er foregået i én samlet handling. Men hvilken handling? Flere elementer taler imod "affalds-bortskaffelse" som forklaringsmodel i dette tilfælde. Allervigtigst fattes den bebyggelse, som må være en forudsætning for kassation af dagligdags affald. Der er stolpehuller fra et eneste, spinkelt hus, og det ligger ganske vist lige ved gruberne, men det siger sig selv at et enkelt hus ikke har genereret skrald af 200 lerkar! I de mange søgegrøfter omkring de udpegede felter var der som nævnt også meget tomt. På baggrund af hus K2, kan det næsten ikke skyldes ringe bevaringsgrad. K2 ligger nær det højeste punkt - og dermed altså også, hvor bevaringen grundet dyrkning må være ringest - og stolpehullerne her var ganske fine.

Var der blot tale om at komme af med unødvendigt gods, har man vel næppe anstrengt sig for at fordele det i forskellige gruber? Så ville man forvente at et par nærliggende gruber ville være helt fyldte, og ikke som tilfældet er, at keramikken er fordelt i masser af gruber i omtrentlig samme niveau. Derudover er hele området omkring udgravningsfeltet topografisk rundhåndet begavet med lavninger og små vådområder, som ofte finder anvendelse til henkastning af brugte kogegrubesten og keramik. Der er altså ingen praktisk årsag til at slæbe de mange hundrede kilo potteskår over så stor afstand. Kan man så forestille sig at årsagen har været af

rituel karakter?

Maskinsnit igennem et grubekompleks: fra venstre A315, A350 og A394. I denne profil ses tre dybe nedgravninger, sammenkædet ved en lavere nedgravninger/smudslag. Undergrunden er stift ler og det må være dét, man har været interesseret i her. Som det kan anes er opfylden i gruberne ret ensartet med trækulsholdige lag i bunden og så noget gråbrunt, ret sterilt fyld i den øvre halvdel. Keramikken lå overvejende i overgangen mellem disse to lag.

Rituel begivenhed?

Det er ikke en ny tanke at keramikdeponeringer i gruber kan være foregået som et led i en konventioneret rituel praksis. Det er fra tid til anden nævnt i den arkæologiske litteratur som en mulighed, der dog altid understreges som vanskelig at bevise, og alt for sjældent bliver der gjort anstrengelser herfor.

Opsummerende materialet fra Anebjerg: forslået, sekundært brændt og med sort, fastbrændt materiale ud over skårenes skærv. Man får tanken at alle disse lerkar er blevet knus og smidt i et bål. Ild vil forklare de delvis sekundært brændte skår og det fastbrændte sorte stads på nogle af skårene kan måske være blod fra offerdyr? Efter bålet er udbrændt kan man forestille sig at resterne er skovlet i kurve eller på bærebøre og så fragtet (måske i procession?) til lerindvindingsfeltet, hvor potteskårene med nogen minutiøsitet er spredt i de mange af åbenstående gruber. Dette forklarer også at der er skår fra forskellige kar i forskellige nedgravninger.

Hvis ovenstående rituelle præmis godtages, synes den absolut knyttet til gruberne. Og måske til deres primære funktion som industri/produktion? Man kan sammenligne med et par andre

lignende eksempler, der også dateres til den førromerske jernalder. Fra Store Vildmose kendes et tilfælde, hvor nedlæggelsen af et fælles marksystem fra førromersk jernalder, tilsyneladende er markeret ved nedlæggelsen af skår fra 50 lerkar i én grube. Et måske lignende tilfælde er fra Museum Skanderborgs eget område, nemlig Boes Skov, hvor et grubefelt tilstødende et marksystem også synes opfyldt i én hændelse. Et andet eksempel, der også fundet i museets ansvarsområde, stammer en ganske stor grube, hvori der omhyggeligt var placeret tre, fine skåle imellem to trækuls-holdige horisonter. Alle tre kar var hele og et af disse nedsat på hovedet. Her er selve ritualets form anderledes, men der kan ikke være tvivl om at karrene er bevidst nedsatte med en omhu, der ikke er praktisk betinget. Det interessante i denne forbindelse er, at heller ikke denne grube lå ved bebyggelse, men ved et produktionsområde. I dette tilfælde tre keramikbrændingsovne.

Én eller anden formaliseret hændelse har fundet sted på Anebjerg. Det tyder både fundene og deres deponering på. Sammenholder man med ovennævnte eksempler, forekommer en ritualiseret afrunding af arbejdet – om det være sig dyrkning af afgrøder, keramik-fremstilling eller råstofhvervelse – ganske sandsynligt.

Tolkningen af de mange gruber i det sydlige felt er desuden publiceret i det seneste SKALK, 1 2019 i artiklen: *Rituelle mysterier i førromerske gruber* af Louise Søndergaard.

Øvrige anlæg

Enkelte andre anlæg skilte sig ud. Bla. det stenfyldte anlæg A256, der vakte en del opsigt ved muldafrømningen. Vi tænkte straks på den løsfundne guld/sølv-ring, der er fundet 150m mod sydøst og som formentlig stammer fra en grav fra ældre romersk jernalder (sb 16). Dette kunne sagtens være en sådan grav! Ak, A256 skuffede dog hurtigt, og var blot en lavbundet, stenfyldt nedgravning med et par spredte lerkarskår.

To små fyldskifter skilte sig i fladen ud ved at være trækulsfarvede med hvidbrændte ben. A372 og A292. Der var tale om overfladiske, trækulsholdige pletter, og der er udtaget jordprøver af begge anlæg. Måske er der tale om brandpletter efter et offer? I jernalderen var ofringer af dyr en gængs rituel begivenhed. Hvis det indsamlede knoglemateriale er stort nok, skal der laves en analyse på, hvilket dyr de stammer fra.

A372 blev først opdaget ved maskinsnitning af A371. Herover ses den således nedgravet i fladen af A371s profil. Man kan nemt se de hvidbrændte knogler.

Fremtidigt arbejde på stedet

Der er masser af potentiale i at undersøge materialet fra gruberne yderligere. Som ovenfor nævnt kunne det være interessant at gennemgå det keramiske materiale endnu en gang og få et bedre overblik over spredningen af fund fra samme kar i forskellige gruber.

Den systematiske undersøgelse er afsluttet og arealerne frigivet til jordarbejde. Hvis der skal foretages andet byggearbejde i de tilstødende områder ønsker museet at blive involveret.

Skanderborg Museum d. 13-03-2019

Louise Søndergaard